

Olszewski, Paweł

Polityka bolszewików wobec niepodległej Gruzji w latach 1918-1921

Dzieje Najnowsze 29/3, 7-21

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Paweł Olszewski
Łódź

Polityka bolszewików wobec niepodległej Gruzji w latach 1918-1921

12 listopada 1917 r. nowo ukonstytuowane władze radzieckie wydają jeden ze swoich pierwszych dokumentów znany pod nazwą Deklaracja praw narodów Rosji. W dekrete tym uznają one prawo wszystkich narodów zamieszkujących obszary dawnej Rosji carskiej do samodzielnego określenia swoich przyszłych losów „... aż do oddzielenia się i stworzenia niezależnego państwa włącznie”¹. Szybko jednak okazuje się, iż owe szczytne zasady nie mają praktycznego potwierdzenia. Władze bolszewickie od początku, choć w sposób nie definio- wany wprost, dążyły do ponownego podporządkowania Rosji — tym razem Radzieckiej — narodów i ziem byłego imperium. Proces ten znalazł zwieńczenie w postaci utworzonego w grudniu 1922 r. Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Niniejszy artykuł jest próbą ukazania tej polityki na przykładzie stosunków gruzińsko-radzieckich i obejmuje okres od przewrotu bolszewickiego w Rosji do kresu istnienia niepodległej Demokratycznej Repu- bliki Gruzji. W przekonaniu autora proces sowietyzacji Gruzji był typowy dla postępowania bolszewików wobec dawnych kresów rosyjskich. Naszkicowanie najbardziej istotnych cech przeobrażającej się polityki radzieckiej wobec Gruzji pozwala zbliżyć się do generalnej radzieckiej koncepcji rozwiązania spraw narodowych w państwie „nowego typu”, jakim miała być Rosja Radziecka, a następnie ZSRR.

Po rozpadzie Imperium Rosyjskiego w latach 1918-1921 istniała na Zakaukaziu suweren- na Demokratyczna Republika Gruzji. Jej trzyletnie dzieje są bardzo mało znane, zarówno szerszemu gronu czytelników, jak i profesjonalnym historykom. Mało i nieobiektywnie pisano zwłaszcza o sowietyzacji i podboju Gruzji przez oddziały Armii Czerwonej w lutym i marcu 1921 r., w wyniku czego zakończył się okres istnienia suwerennego państwa stworzonego przez Gruzinów w maju 1918 r.²

¹ *Dokumenty wnieszenieipolityki SSSR*, red. A. Gromyko (dalej: DWP), 1.1: Nojabrja 1917-31 diekabrja 1918, Moskwa 1991, s. 15.
² 26 V 1918. Zob. szerzej: W. Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa 1917-1921*, cz. I: 1917-1918, *Studia z Dziejów ZSRR i Europy Wschodniej*, t. 23, s. 93.

Już w początkach kształtowania się wzajemnych stosunków gruzińsko-radzieckich, a w szerszej perspektywie zakaukasko-radzieckich, były one bardzo złe. Spowodowane to było odmową uznania władzy bolszewików w Piotrogradzie przez opowiadające się za Rządem Tymczasowym miejscowe władze zakaukaskie, w których dużą rolę odgrywali mniejszości gruzińscy³. Wrogość pogłębiło stanowisko władz radzieckich w czasie rokowań z przedstawicielami państw centralnych w Brześciu. Wówczas to, na skutek ogromnego osłabienia wojskowego i gospodarczego młodej władzy radzieckiej, musiała się ona zgodzić na szereg ustępstw wobec Niemiec i Turcji, rezygnując faktycznie na rzecz tej ostatniej z części ziem zakaukaskich nie znajdujących się pod faktycznym zwierzchnictwem rządu piotrogrodzkiego⁴. W wyniku tych ustępstw Rosja Radziecka zrezygnowała, przynajmniej formalnie, z pretensji do Zakaukazia. Wydawałoby się, iż sytuacja ta, tzn. brak zainteresowania w zachowaniu i pogłębianiu wpływów radzieckich na obszarze Zakaukazia, powinna ugruntować się w kilka tygodni później. Wtedy to na skutek określonej sytuacji na obszarach na północ, a zwłaszcza na południe od Zakaukazia — gdzie wystąpiła bezpośrednia groźba inwazji tureckiej, doszło do proklamowania niepodległej Demokratycznej Federacyjnej Republiki Zakaukaskiej. W jej składzie dominowali Gruzini, Ormianie i Azerowie⁵. Ogłoszenie niepodległości było równoznaczne z oficjalnym zerwaniem wszelkich dawnych związków polityczno-prawnych, wynikających z faktu wchodzenia tych ziem w skład dawnego imperium Romanowych. Ta proklamacja, podobnie zresztą jak i ogłoszenie miesiąc później powstania trzech niepodległych państw: Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu, nie została uznana przez władze moskiewskie. Uważały one, iż rządy nowo powstałych państw nie zostały wybrane z woli wszystkich obywateli republik zakaukaskich, ale zostały powołane przez wąskie grupy burżuazyjno-obszarnicze, utrzymujące się przy władzy jedynie dzięki poparciu imperialistów niemieckich i tureckich⁶. Owa teza o „klasowej obcości” rządu republiki gruzińskiej wobec podstawowej, szerokiej rzeszy gruzińskich chłopów i robotników będzie podstawowym argumentem najpierw w oficjalnej polityce radzieckiej, a później (po nawiązaniu oficjalnych stosunków dyplomatycznych) w nieoficjalnej propagandzie przeciwko władzom gruzińskim, rozwijanej przez miejscowych działaczy bolszewickich.

Jednocześnie, mimo oficjalnej rezygnacji z czynnej polityki zakaukaskiej, rząd radziecki z wielu przyczyn nie mógł sobie pozwolić na całkowity brak zainteresowania Zakaukaziem. Podstawowy był czynnik o charakterze ekonomicznym — ogromne znaczenie surowcowe tych terenów, a zwłaszcza gruzińskiego manganu i azerbejdżańskiej ropy naftowej, dla nowo powstającego organizmu gospodarczego państwa radzieckiego⁷.

Inną, nie mniej ważną przyczyną, która szczególnie silnie stała się wyraźna w momencie rozpoczęcia walk Armii Czerwonej z Armią Ochotniczą (od maja 1918 r.⁸) była obawa przed uczynieniem z Zakaukazia zaplecza dla sił antybolszewickich. Dlatego też władze radzieckie

³ Ibidem, s. 86.

⁴ Ibidem, s. 86; szerzej o postanowieniach traktatu brzeskiego zob.: DWP, t. 1, s. 121; szerzej o przebiegu rokowań brzeskich por. P. Łossowski, *Źródła sukcesów dyplomacji radzieckiej w początkowym okresie jej istnienia*, w: *Szkice z historii polityki zagranicznej ZSRR*, red. P. Łossowski, Wrocław 1977, s. 10-11.

⁵ 22 IV 1918 r., szerzej: J. Kawtaradze, *Gruzja w zarysie historycznym*, Warszawa 1929, s. 142-143.

⁶ W. I. Lenin, *Dziela*, t. 36, Warszawa 1988, s. 231.

⁷ H. Carrere d'Encausse, *Bolszewicy i narody, czyli wielkie urągowisko 1917-1930*, Warszawa 1992, s. 73.

⁸ R. Wojna, *W ogniu rosyjskiej wojny wewnętrznej 1918-1920*, Warszawa 1975, s. 90-91.

były zainteresowane w co najmniej zachowaniu swoich wpływów na owym zapleczu, licząc na możliwość ewentualnego „zaszachowania” sił „białych” walką na dwa fronty.

Trzecim czynnikiem natury ideologicznej, który zapewne odegrał pewną rolę w negatywnym kształtowaniu postaw przynajmniej części działaczy bolszewickich wobec Zakaukazia, a zwłaszcza wobec Gruzji był fakt, iż w republice tej dominowali dawni czołowi działacze mieńszewickiego odłamu RKP(b). Wskazywali oni na inną drogę budowania państwa socjalistycznego niż „krwawa dyktatura proletariatu”⁹.

Celowi utrzymania i poszerzenia wpływów na Zakaukaziu służyła specyficzna taktyka władz radzieckich stosowana dosyć konsekwentnie przez cały omawiany okres. Polegała na zastosowaniu wobec Zakaukazia polityki, składającej się jak gdyby z dwóch równoległych rozwijanych nurtów. Pierwszy to działania dyplomatyczne. Przez oficjalne spotkania dyplomatyczne, zakulisowe naciski, zawierane sojusze i układy międzypaństwowe starano się działać na rzecz pogłębienia wpływów radzieckich w poszczególnych republikach zakaukaskich, w tym również i w Gruzji. Nurt ten jest szczególnie widoczny od przełomu 1919 i 1920 r. — po klęsce oddziałów gen. Denikina na południu Rosji¹⁰.

Drugi, ukryty nurt polegał na rozszerzaniu wpływów radzieckich na Zakaukaziu przez efektywne wspieranie działalności miejscowych komórek organizacji bolszewickich. Były one ściśle związane z organami centralnymi Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) w Piotrogradzie, a następnie w Moskwie. Ich zadania i programy w dużym stopniu określili działacze komunistyczni z Rosji. Celem owych miejscowych organizacji bolszewickich w poszczególnych republikach zakaukaskich miało być utrzymywanie odpowiedniego stanu nastrojów wśród najuboższej ludności owych państw — przez postulaty głównie o charakterze żądań ekonomicznych, których nie mogły spełnić znajdujące się w ciężkiej sytuacji gospodarczo-polityczno-militarnej rządy republik zakaukaskich. Tworzenie stanu permanentnego braku stabilizacji wewnętrznej miało sprzyjać ewentualnej próbie obalenia istniejącego rządu i wprowadzenia władzy radzieckiej¹¹.

Wyrazem owego pierwszego oficjalnego nurtu polityki dyplomacji radzieckiej wobec Zakaukazia w początkach omawianego okresu był nacisk rządu Lenina na przedstawicieli Rzeszy Niemieckiej w kwietniu 1918 r., wtedy to w nocy — z 12 kwietnia 1918 r. — rząd radziecki domagał się interwencji w obronie ludności Zakaukazia przed najazdem Turcji¹².

Odbiciem drugiego, nieoficjalnego nurtu oddziaływań władz moskiewskich na sytuację na Zakaukaziu była zapewne nasilająca się już po proklamowaniu Demokratycznej Republiki Gruzji, 26 maja 1918 r., propaganda bolszewicka. Nawoływała ona do obalenia rządu mieńszewickiego i stworzenia republiki „naprawdę ludowej i demokratycznej”. O tym, że owa propaganda była dosyć silna, mogą świadczyć przeciwdziałania rządu gruzińskiego, które skłoniły działaczy bolszewickich do ucieczki aż do Władykaukazu¹³.

⁹ L. Kulczycki, *Odrodzenie Gruzji*, Warszawa 1921, s. 20-22.

¹⁰ Szerzej o klęsce oddziałów Denikina zob.: R. Wojna, op. cit., s. 167-198.

¹¹ O sowietyzacji od wewnątrz zob.: A. Godzjaszwili, *Zagadnienie państwa gruzińskiego w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 1926, s. 22.

¹² DWP, t. 1, s. 240-241.

¹³ *Oczerki istorii Kommunistycznej Partii Gruzii. Czast' pierwaja. W borbie za pobiedu socyjalistycznej riwolucji 1883-1921*, Tbilisi 1982, s. 297.

To wspomniane wyżej stanowisko oficjalnego nieinteresowania się przez bolszewików Zakaukaziem wynikało z traktatu brzeskiego, z uznania tego regionu jako strefy wpływów polityczno-gospodarczo-militarnych Niemiec i Turcji. Ulega ono pewnym zmianom u schyłku lata i w początkach jesieni 1918 r., wraz z podpisaniem 27 sierpnia 1918 r. porozumienia dodatkowego do traktatu brzeskiego. W wyniku tego porozumienia Rosja Radziecka wyraża zgodę na uznanie Gruzji przez Niemcy w zamian za możliwość czerpania surowców z Zakaukazia¹⁴. Za kolejny krok w kierunku nawet pewnej próby odbudowania pozycji Moskwy na Zakaukaziu można uważać anulowanie przez władze radzieckie 20 września 1918 r. traktatu pokojowego podpisanego z Turcją w Brześciu w marcu 1918 r., mówiącego o zgodzie na oddanie Turcji niektórych obszarów Zakaukazia¹⁵.

Jednocześnie latem 1918 r. w Gruzji wybucha szereg lokalnych incydentów zbrojnych kierowanych przez miejscowych działaczy bolszewickich. Należy podejrzewać, iż były one zasilane pieniędzmi i ludźmi przez Krajowy Komitet Zakaukaski RKP(b), przebywający na Południu Rosji¹⁶. Te raz po raz wybuchające „powstania chłopskie” miały zapewne zmusić rząd Gruzji do porozumienia z Rosją Radziecką. Pozostaje kwestią, czy były one skierowane przeciwko Gruzji jako państwu „reakcyjnej burżuazji i ich sługusów mieńszewików, rządzących przy pomocy bagnetów imperialistów niemieckich” — jak powiedział Lenin na wiosnę 1918 roku¹⁷, czy raczej miały na celu zdeorganizować potencjalne zaplecze rosnącej w siłę Armii Ochotniczej.

Polityka Rosji Radzieckiej wobec Gruzji i Zakaukazia ulega dalszym zmianom na przełomie 1918 i 1919 r. W wyniku wspomnianego wyżej anulowania porozumienia brzeskiego z Turcją 20 września 1918 r. oraz unieważnienia traktatu brzeskiego (i układu dodatkowego) z Niemcami w listopadzie 1918 r. Rosja Radziecka „rozwiązuje” sobie ręce wobec Zakaukazia. Odtąd przynajmniej formalnie nie jest ograniczona umowami międzynarodowymi wobec tych terenów. Jednak praktycznie władze moskiewskie nie mogą prowadzić bardziej aktywnej polityki wobec republik zakaukaskich. Spowodowane jest to biegiem wypadków na frontach wojny domowej — rosnącym niebezpieczeństwem upadku państwa radzieckiego najpierw spowodowanym ofensywą wojsk admirała Kołaczaka od wschodu, a potem gen. Denikina od południa¹⁸.

Jednocześnie nadal istnieje i rozwija się wspomniany wyżej nurt działań niejawnych, tzn. rozszerzenie wpływów radzieckich przez miejscowe organizacje bolszewickie. Wyrazem tego jest zwołanie w okolicach Tyflisu (Tbilisi) konferencji lokalnych działaczy bolszewickich, w czasie której podjęto uchwałę o intensyfikacji propagandy wśród miejscowej ludności na rzecz połączenia Gruzji z Rosją Radziecką¹⁹. Podobny charakter miały postanowienia podjęte

14 Szerzej: tekst układu dodatkowego zob.: DWP, t. 1, s. 437-445, zwłaszcza s. 443-444; J. Pajewski, „Mitteleuropa”. *Studia z dziejów imperializmu niemieckiego w dobie pierwszej wojny światowej*, Poznań 1959, s. 355; *Istoria wnieśniej politiki SSR, 1917-1976. W dwóch tomach*, red. A. Gromyko, Tom pierwszy 1917-1945 gg, Moskwa 1976, s. 85-87.

15 J. Reychman, *Historia Turcji*, Wrocław 1973, s. 288.

16 J. Kawtaradze, op. cit., s. 146; *Oczerki istorii...*, s. 299-300; G. Chaczapuridze, *Bol'szewiki Gruzii w bojach za pobiędu sowietskoij własti*, Moskwa 1951, s. 193.

17 W. I. Lenin, *Dziela*, op. cit., s. 231.

18 Zob. szerzej o walkach: R. Wojna, op. cit., s. 117-136, 146-198.

19 R. G. Hovannisian, *The Republic of Armenia, The First Year, 1918-1919*, Berkeley 1971, s. 399.

przez zwołany w styczniu 1919 r. II Kongres Organizacji Kaukaskich Bolszewików²⁰. Intensyfikacji dążeń do zmian ustrojowych w Gruzji i do ścisłego sojuszu z Rosją Radziecką służyć miało również przeniesienie na początku 1919 r. Kaukaskiego Krajowego Komitetu RKP(b) (Kraikom) — ciała pośredniczącego między centralą w Moskwie a regionalnymi komórkami partii bolszewickiej na tym terenie — do Tyflisu²¹. Jednak próby intensyfikacji propagandy na rzecz ścisłego związku z Rosją Radziecką zostały sparaliżowane przez masowe aresztowania wśród działaczy bolszewickich podjęte w tym czasie przez rząd Noe Zordanii²². Pomimo braku efektów polityki radzieckiej już same hasła i uchwały programowe lansowane przez owe regionalne konferencje bolszewików świadczyć mogą jedynie o pozornym braku zainteresowania rządu radzieckiego problemami Zakaukazia i możliwościami rozszerzenia swoich wpływów na tym terenie. Na potwierdzenie tej tezy można przytoczyć informację o posunięciach kierowanego przez Józefa Stalina Ludowego Komisariatu ds. Narodowości, który w styczniu 1919 r. stworzył specjalną podkomisję do spraw zakaukaskich muzułmanów²³.

Polityka Rosji Radzieckiej wobec Gruzji w drugiej połowie 1919 r. (podobnie jak wcześniej i później) jest ściśle związana z sytuacją na południu Rosji. Mianowicie w okresie zwycięskiej ofensywy Denikina w kierunku Zagłębia Donieckiego na jesieni 1919 r.²⁴ bolszewicy próbują rozdmuchiwać ogniska niepokojów na tyłach Armii Ochotniczej. Temu celowi służy apel skierowany do ludności m.in. Gruzji o wspólną walkę przeciwko „wyzyskiwaczom klasowym”²⁵ oraz nieudana próba wywołania powstania w północno-zachodniej Gruzji przez Kaukaski Krajowy Komitet RKP(b)²⁶. Jednocześnie w owym orędziu do robotników i chłopów Gruzji znajdują się fragmenty kontrastujące z dotychczasową polityką nieuznawania rządu mieńszewickiego, sugerujące możliwość porozumienia się we wspólnej walce przeciwko „białej” Rosji²⁷. 6 stycznia 1920 r. Rada Komisarzy Ludowych zwraca się do Tyflisu z oficjalną propozycją zawarcia układu wojskowego i wspólnego wystąpienia przeciwko armii gen. Denikina²⁸. Rząd gruziński odrzuca ową propozycję, motywując swoją decyzję chęcią utrzymania dotychczasowej neutralności wobec toczącej się wojny domowej w Rosji²⁹. W ostrej nocy komisarz spraw zagranicznych Rosji Radzieckiej, Jerzy Cziczerin, 6 lutego 1920 r. zarzuca Gruzinom, iż chowają się za plecami Armii Czerwonej w walce z denikinowcami³⁰.

Takie stanowisko rządu radzieckiego, który rezygnuje stopniowo z oficjalnej polityki niedostrzegania rządu gruzińskiego, należy tłumaczyć rachubami Moskwy na potencjalną

20 Ibidem, s. 400.

21 *Oczerki istorii...*, s. 303; *Bol'szewiki Gruzii...*, s. 209.

22 Według przedstawicieli rządu gruzińskiego prowadzone jeszcze na jesieni 1919 r. *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, London, vol. III: 1919, London 1949, s. 538 — dalej stosowany skrót DBFP, vol. III.

23 R. G. Hovannisian, op. cit., t. 1, s. 401.

24 R. Wojna, op. cit., s. 156-158.

25 DBFP, vol. III, s. 594.

26 *Oczerki istorii...*, s. 310-312; W. Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)*, Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej, t. 25, s. 72; *Bol'szewiki Gruzii...*, s. 228-230.

27 DBFP, vol. III, s. 594.

28 DBFP, vol. III, s. 748.

29 Podkreślanej wielokrotnie, np. DBFP, vol. III, s. 760.

30 W Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)...*, s. 72.

możliwość zaatakowania sił „ochotników” z dwóch stron (od północy i południa) i w ten sposób szybszego ich zniszczenia.

Na wiosnę 1920 r. dochodzi do przewartościowania miejsca stosunków gruzińsko-radzieckich w polityce Tyflisu. Zaczynają one stopniowo wysuwać się na pierwsze miejsce w kontaktach z zagranicą. Spowodowane jest to dwoma ważnymi wydarzeniami. Ostateczną klęską Armii Ochotniczej gen. Antona Denikina³¹ i wynikającym w dużym stopniu z tego faktu obaleniem rządu mussawatystów i wprowadzeniem władzy radzieckiej w Azerbejdżanie — ściśle uzależnionej od rządu Lenina³². Pokonanie Armii Ochotniczej powoduje zniknięcie pewnego rodzaju bufora, który chronił do tej pory tereny Zakaukazia od bezpośredniej penetracji Rosji Radzieckiej. Obecnie rząd radziecki nie ma już właściwie żadnej istotnej przeciwwagi dla szerokiej penetracji całego Zakaukazia, w tym również i Gruzji. Ożywa koncepcja ponownego włączenia terenów Zakaukazia w skład Imperium, tym razem radzieckiego.

Jednym z kolejnych kroków miało być zapewne wprowadzenie władzy radzieckiej w Gruzji. Taki zapewne cel przyświecał przypadkowemu — według władz radzieckich — wkroczeniu oddziałów XI Armii RKKA (skrót RKKA po polsku: Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona) na północne obszary Gruzji rzekomo w pogoni za niedobitkami Armii Ochotniczej³³. Temu celowi służyło również omyłkowe naruszenie wschodniej granicy mieńszewickiej republiki przez oddziały tej samej XI Armii w okresie zajmowania Azerbejdżanu przez oddziały Armii Czerwonej. Prawdopodobnie prawdziwym celem owych incydentów było wybadanie odporności obronnej młodej republiki i zapewne — gdyby okazała się ona niezbyt silna — również i jej sowietyzowanie³⁴. Jednak na skutek dużej zaciętości oporu oddziałów gruzińskich, a także niejasnej sytuacji na froncie walk polsko-radzieckich na Ukrainie i Białorusi³⁵, władze radzieckie poniechały na razie dążenia do bezpośredniego uzależnienia Gruzji poprzez otwartą agresję zbrojną. Rząd radziecki powraca do taktyki osłabiania wewnętrznej spójności republiki przy wykorzystaniu destrukcyjnej działalności miejscowych komórek bolszewickich. Taktyka ta staje się ewidentna kilka tygodni później.

7 maja 1920 r. doszło do podpisania traktatu pokojowego między Rosyjską Socjalistyczną Federacyjną Republiką Radziecką i Demokratyczną Republiką Gruzji formalnie kończącego konflikt między obydwoma państwami wywołany wyżej wspomnianym przekroczeniem grani-

31 Zob. szerzej: R. Wojna, op. cit., s. 196-198.

32 B. Baranowski, K. Baranowski, *Historia Azerbejdżanu*, Wrocław 1987, s. 215; J. Kawtaradze, op. cit., s. 160; H. Carrere d'Encausse, op. cit., s. 74; o kulisach wprowadzenia władzy radzieckiej w Azerbejdżanie por. A. Mikojan, *Droga walki*, Warszawa 1985, t. 1, s. 428-438; M. E. Resul-Zade, *Azerbejdżan w walce o niepodległość*, Warszawa 1938, s. 67-68; *Historia komunistycznej Partii Związku Radzieckiego*, red. P.N. Pospielow, t. 3, *Partia Komunistyczna — organizatorem zwycięstwa Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej, marzec 1917-1920, Księga druga (marzec 1918-1920)*, Warszawa 1974, s. 514-515, (dalej skrót: *Historia KPZR*), o ścisłym uzależnieniu świadczy porozumienie z 30 IX 1920 r. — por. DWP, t. 3, s. 222-224.

33 W. Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)*, s. 79.

34 W. I. Lenin, *Korespondencja wojenna 1917-1920*, Warszawa 1958, s. 447.

35 W. Balcerak, *Geneza i uwarunkowania wojny polsko-radzieckiej*, w: *Wojna polsko-sowiecka 1920 roku. Przebieg walk i tło międzynarodowe. Materiały sesji naukowej w Instytucie Historii PAN. 1-2 października 1990*, pod red. A. Koryna, Warszawa 1993, s. 17.

cy gruzińsko-azerbejdżańskiej przez oddziały Armii Czerwonej³⁶. Porozumienie było nieomalże zgodą na podporządkowanie Gruzji Rosji Radzieckiej. Rosja na mocy traktatu wyrzekła się wszelkich praw wynikających z przynależności terytorialnej Gruzji do ziem dawnego imperium Romanowych. Uznała jej suwerenność, zobowiązała się zrezygnować z wszelkiej ingerencji w wewnętrzne sprawy republiki oraz uznała nienaruszalność i stałość jej granic³⁷. Obydwa państwa zobowiązały się do wprowadzenia ułatwień w dwustronnych obrotach handlowych między sobą i do wspólnego, polubownego załatwiania różnych wynikłych sporów o charakterze gospodarczym, politycznym, granicznym itp.³⁸ Punkty te mogły świadczyć o równoprawności dwóch porozumiewających się stron. Jednocześnie inne artykuły przesądzały o uzależnieniu Gruzji od Rosji Radzieckiej, zwłaszcza politycznym i militarnym. Takim m.in. był obszerny artykuł, w którym rząd mieńszewicki zobowiązał się do nietolerowania na swoim terytorium osób lub organizacji, które są wrogo nastawione albo działają na szkodę Rosji Radzieckiej. Strona gruzińska zobowiązała się do natychmiastowego ich przekazania władzom bolszewickim wraz z należącym do tych osób lub organizacji majątkiem, sprzętem wojskowym itp.³⁹ Punkt ten może być uważany jeszcze za możliwy do przyjęcia, biorąc pod uwagę fakt, iż podobne zobowiązania, tyle że w bardziej ogólnym zakresie, poczyniła strona radziecka⁴⁰, oraz to, że Gruzja ogłosiła już w początkach swojej niepodległości neutralność wobec toczącej się w Rosji wojny domowej. Niepokój mógł natomiast budzić punkt 5 i 6 artykułu V tego traktatu. Mówiły one o konieczności wydalenia z terytorium mieńszewickiej republiki oddziałów wojskowych nie wchodzących w skład jej narodowych sił zbrojnych⁴¹. Ścisłe wykonanie tego fragmentu porozumienia zmusiłoby Gruzję do wycofania m.in. sił brytyjskich i francuskich z Batumi i postawiłoby słabe pod względem uzbrojenia i liczebności siły zbrojne republiki sam na sam wobec liczniejszych, a przede wszystkim lepiej wyekwipowanych oddziałów radzieckich. (Taka sytuacja faktycznie nastąpiła w niecały rok później). Dodatkowo punkty te świadczyły o ingerencji Moskwy w sprawy obronności Gruzji, przyczyniając się do osłabienia jednego z istotnych elementów wewnętrznej spójności młodej republiki.

Kolejnym przejawem ingerencji w wewnętrzne sprawy Gruzji, świadczącym o niepełnoprawności obydwu stron porozumienia, był specjalny artykuł X porozumienia oraz osobne dodatkowe porozumienie⁴². Na ich mocy rząd mieńszewicki zgadzał się na zalegalizowanie faktu istnienia partii komunistycznej na terenie swojego państwa, zobowiązał się do wypuszczenia więzionych działaczy bolszewickich i umożliwienia im legalnej działalności politycznej. Ustalenia te miały charakter wyraźnej ingerencji jednej z umawiających się stron w sprawy wewnętrzne drugiego państwa.

36 R. Conquest, *Stalin i zabójstwo Kirowa*, Warszawa 1989, s. 25; J. Kawtaradze, op. cit., s. 162; *Gruzja. Terytorium i ludność. Historia. Literatura i sztuki piękne. Sytuacja polityczna*, Warszawa 1939, s. 109-112; Pełny tekst układu zob.: *Okkupacja i faktyczeskaja aneksja Gruzii. Opoliticzeskoj iprawowej ocenke naruszenija dogowora miedzdu Gruzijej i Sowietsoj Rossiej ot 7 maja 1920 goda. Dokumenty i materiały*, Tbilisi 1990, s. 75-83.

37 J. Kawtaradze, op. cit., załącznik nr IV s. 1-7.

38 Artykuły XII i XV tego porozumienia — por. *Okkupacja i faktyczeskaja aneksja...*, s. 82-83.

39 J. Kawtaradze, op. cit., załącznik nr IV s. 2-4.

40 *Okkupacja i faktyczeskaja aneksja...*, s. 79.

41 Ibidem, s. 78.

42 Ibidem, s. 81, 84.

Te ostatnie punkty porozumienia z 7 maja 1920 r. oraz dodatkowej tajnej umowy do tego porozumienia mogą świadczyć o tym, że władze radzieckie nadal dążyły do sowietyzacji Gruzji. Czyniły to jednak nie na drodze otwartej walki, ale przez ośrodkowe osłabienie pozycji państwa i jego rządu, stworzenie stanu prawnego umożliwiającego szeroką agitację antypaństwową, ponieważ gruzińscy bolszewicy uzyskali prawne podstawy swojego działania. Owo rozbijanie od wewnątrz spójności młodej republiki przez bolszewicką propagandę wysuwającą na czoło postulaty poprawy bytu ekonomicznego najuboższych mas ludności nie było zbyt trudne, zważywszy stan chaosu gospodarczego, pogłębiającego się w Gruzji, chaosu, który w dużym stopniu wpływał na pogorszenie warunków bytowych chłopów i robotników. Byli oni podatni w ten sposób na hasła rewindykacji ekonomicznych wysuwanych przez doświadczonych działaczy bolszewickich⁴³.

Wyrazem dążeń Moskwy do podporządkowania sobie miejscowych grup komunistycznych, a jednocześnie ich pewnego uporządkowania jest zapewne utworzenie 20 maja 1920 r. Komunistycznej Partii Gruzji (KPG)⁴⁴. Jej zadaniem jest również konsolidacja rozbitych środowisk komunistów gruzińskich. Na czele Komitetu Centralnego KPG staje sprowadzony z Moskwy wybitny działacz komunistyczny Filip Macharadze⁴⁵. Jego nominacja na to stanowisko ma zapewne ściśle podporządkować KPG organom centralnym RKP(b) w Moskwie.

O owym ścisłym podporządkowaniu KPG Komitetowi Centralnemu w Moskwie może również świadczyć powstanie już w kwietniu 1920 r. Biura Kaukaskiego KC RKP(b), którego zadaniem było pełnienie funkcji organu pośredniczącego między Komitetem Centralnym w Moskwie i najpierw rozproszonymi komórkami bolszewickimi, a potem KPG na terenie republiki⁴⁶.

O tym, że władze radzieckie traktowały KPG jako pewnego rodzaju pośrednika w swojej nieoficjalnej polityce rozszerzania wpływów na terenie Gruzji, świadczy również wielokrotna obrona miejscowych bolszewików, oskarżonych o antypaństwową działalność przez członków poselstwa radzieckiego w Tyflisie na czele z Siergiejem Kirowem. Dyplomaci radzieccy, broniąc gruzińskich komunistów, oskarżają równocześnie rząd Zordanii nie tylko o łamanie zasad porozumienia z 7 maja 1920 r., ale również i o wrogość wobec Rosji Radzieckiej⁴⁷.

Za kolejny element polityki pogłębiania poczucia braku stabilizacji wewnętrznej Gruzji może być uznany Zjazd Narodów Wschodu w Baku we wrześniu 1920 r.⁴⁸ W czasie owego zjazdu przedstawiciele gruzińskich komunistów zapowiedzieli rychłe obalenie władzy mieńszewików w republice⁴⁹. Taka deklaracja nie mogła być publicznie formułowana bez co najmniej milczącej akceptacji ludzi ściśle powiązanych z Moskwą, dominujących w strukturach władz radzieckiego Azerbejdżanu.

43 Zwłaszcza od jesieni 1920 r. Por. artykuł na temat katastrofalnej sytuacji w Gruzji w „Journal de Geneve” z 4 IX 1920 r.

44 *Oczerki istorii...*, s. 318.

45 Ibidem, s. 318.

46 Ibidem, s. 317; *Historia KPZR*, s. 518; *Gruzińskie bolszewiki...*, s. 246.

47 *Oczerki istorii...*, s. 320; R. Conquest, op. cit., s. 14.

48 W Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)*, s. 85-86. Szerzej o przebiegu zjazdu zob. A. Mikołojan, op. cit., s. 441-446; *Historia KPZR*, s. 516.

49 Ibidem, s. 86.

Zapewne również z inspiracji władz radzieckich pierwsza Konferencja Partyjna KPG, podsumowując pierwsze miesiące działalności swojej partii, podjęła uchwałę o przygotowaniach do powstania zbrojnego⁵⁰.

O zmianie polityki radzieckiej wobec Zakaukazia i Gruzji w kierunku jednoznacznego dążenia do bezpośredniego podporządkowania tych terenów można mówić na przełomie listopada i grudnia 1920 r. Związane to było z faktem zakończenia działań militarnych na froncie walk z Polakami, które to działania we wcześniejszym okresie koncentrowały gros sił radzieckich⁵¹. Ponadto dobiegało definitywnie końca zagrożenie Rosji Radzieckiej przez Siły Zbrojne Południa Rosji (przez oddziały dowodzone po wyjeździe gen. Denikina przez gen. Piotra Wrangla), które zostały ostatecznie rozbite do 17 listopada 1920 r.⁵² Tak więc w końcu listopada 1920 r. Rosja Radziecka mogła skupić w większym stopniu swoją uwagę na Zakaukaziu i bardziej otwarcie dążyć do podporządkowania sobie tych terenów.

Wyrazem owego dążenia był wybuch powstania bolszewików ormiańskich, którzy podobnie jak wcześniej komuniści Azerbejdżanu uzyskali „bratnią pomoc” XI RKKK⁵³. Po kilku dniach zmagania doszło do ucieczki rządu dasznaków. Władzę przejęli bolszewicy ormiańscy, którzy — podobnie jak w przypadku sowietyzacji Azerbejdżanu - ściśle związali się z Rosją Radziecką⁵⁴. W rezultacie Gruzja została z trzech stron otoczona przez tereny należące bezpośrednio do Rosji Radzieckiej lub do jej satelitów.

Jednak na razie władze radzieckie nie zdecydowały się na otwartą aneksję ostatniej, niepodległej republiki zakaukaskiej. Kontynuowały politykę rozkładu państwa gruzińskiego od wewnątrz. Temu celowi służyło m.in. wstrzymywanie gruzińskich przewozów kolejowych z radzieckiej Armenii i Azerbejdżanu, aresztowania przedstawicieli handlowych i agentów gospodarczych republiki w sąsiednich państwach. Celem tych działań było — przez utrudnianie komunikacji oraz systematycznego napływu towarów i surowców niezbędnych dla gospodarki mieńszewickiej republiki⁵⁵ — stopniowe pogłębianie i tak już katastrofalnej sytuacji gospodarczej w tym kraju. Jednocześnie na granicy Gruzji z Azerbejdżanem i Armenią mnożyły się incydenty, których celem miało być wzmożenie poczucia braku bezpieczeństwa i stabilizacji wewnętrznej Gruzji⁵⁶.

Obok tych działań w sąsiednich republikach rząd radziecki intensyfikuje antygruzińską działalność poprzez swoich przedstawicieli „dyplomatycznych”. Wyrazem tego jest zamiana w grudniu 1920 r. reprezentanta Rosji Radzieckiej w Tyflisie. Na miejsce Kirowa przychodzi A. J. Szejnman⁵⁷. Wraz z tą nominacją władze gruzińskie liczyły na pewnego rodzaju rozluź-

⁵⁰ W Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)*, s. 86.

⁵¹ Podpisaniem 12 X 1920 r. w Rydze umowy o preliminarzach pokojowych i rozejmie. Por. *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. 3, Warszawa 1964, s. 465-475; DBFP, vol. XI, s. 599, s. 634.

⁵² Szerzej o działalności wojsk gen. Piotra Wrangla zob. R. Wojna, op. cit., s. 218-245.

⁵³ M. Zakrzewska-Dubasowa, *Historia Armenii*, Wrocław 1990, s. 238; *Historia KPZR*, s. 521.

⁵⁴ M. Zakrzewska-Dubasowa, op. cit., s. 238; DWP t. 3, s. 346-349.

⁵⁵ Np. odcinanie tak potrzebnego dla transportu zwłaszcza kolejowego Gruzji dopływu ropy naftowej z Azerbejdżanu — por. informacja z „Borby” (gazety wydawanej w okresie mieńszewickiej republiki w Tyflisie) z 17 XII 1920, nr 288; por. również J. Kwataradze, op. cit., s. 167; DWP, t. 2, s. 722.

⁵⁶ Które nawet skłoniły rząd Gruzji do ogłoszenia częściowej mobilizacji — por. „Borba” nr 257 z 11 XI 1920 r.

⁵⁷ W. Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)*, s. 88; szerzej o umowie zob. *Bol'szewiki Gruzji...*, s. 249.

nienie napiętych stosunków wzajemnych spowodowane nasilającą się agitacją antyrządową bolszewików gruzińskich, jej zwalczaniem przez rząd Zordanii i obroną działaczy KPG przez dyplomatów radzieckich⁵⁸. Jednak rachuby te rychło okazały się płonne, gdyż Szejnman intensyfikuje nową kampanię oskarżeń rządu gruzińskiego o antyradzieckość w radzieckiej prasie centralnej⁵⁹.

W grudniu 1920 r. formalnie pod naciskiem zradykalizowanych działaczy gruzińskich (ale zapewne nie bez inspiracji władz moskiewskich) Kawbiuro decyduje się wydać zgodę na podjęcie przez KPG przygotowań do powstania zbrojnego i przeprowadzenia podobnych jak w sąsiednich republikach zakaukaskich zmian ustrojowych⁶⁰. Jednak pod wpływem ingerencji bolszewickich władz centralnych owo pozwolenie zostaje anulowane⁶¹. Wydaje się, iż wynikało to z kilku przyczyn. Jedną z nich była katastrofalna sytuacja wewnętrzna — zwłaszcza ekonomiczna — Gruzji. Władze radzieckie były przekonane, że jeszcze kilka miesięcy wspomnianych wyżej różnego rodzaju nacisków dezorganizujących życie wewnętrzne mienszewickiej republiki wytworzy taką sytuację, iż ludność sama, bez jakiegokolwiek wysiłku militarnego ze strony Moskwy, obali republikę demokratyczną⁶². Jednak idąc takim tokiem rozumowania, nasuwa się pytanie, dlaczego zdecydowano się na sowietyzację zaledwie dwa miesiące później, a nie za pięć, sześć miesięcy czy też rok, dwa, kiedy to sytuacja wewnętrzna (zwłaszcza gospodarcza) byłaby całkowicie katastrofalna?

Istotniejsze były zapewne inne czynniki związane z międzynarodowym położeniem Gruzji. W końcu jesieni i na początku zimy 1920 r. w decydującą fazę weszły rozmowy gospodarcze między przedstawicielem Rosji — Leonidem Krasinem i członkami rządu brytyjskiego w Londynie⁶³. Rosjanom bardzo zależało (podobnie zresztą jak i Anglikom) napozytywnej finalizacji tych rozmów i dlatego być może obawiali się ich zerwania, gdyby rząd Lenina zaatakował Gruzję. Poza tym w okresie grudzień 1920 r. — styczeń 1921 r. rozstrzygały się losy przyjęcia Gruzji do Ligi Narodów. Być może władze radzieckie obawiały się zaatakowania Gruzji w momencie, gdyby stała się ona członkiem tej organizacji międzynarodowej oraz mogłaby liczyć — przynajmniej formalnie — na pomoc wojskową innych państw sygnatariuszy paktu Ligi Narodów w przypadku otwartego ataku wojsk radzieckich⁶⁴.

Wtedy władze Gruzji zyskałyby szeroką pomoc od Wielkiej Brytanii, która byłaby do niej zobowiązana jako członek tej organizacji.

Owa obawa o pomoc dla zaatakowanej Gruzji została prawdopodobnie rozwiana najpierw przez fakt nieprzyjęcia Gruzji do Ligi Narodów⁶⁵, a potem w wyniku specyficznej procedury

58 „Borba” nr 291 z 21 XII 1920 r.

59 W Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)*, s. 88.

60 Ibidem, s. 88.

61 Ibidem, s. 89.

62 Hipoteza powtórzona za W Materskim — por. W Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)*, s. 89.

63 Zakończono ostatecznie 16 marca 1921 r. Zob. szerzej o kulisach rokowań: *Istorija wnieszniej...*, s. 126-128; W P Coates, Z. Coates, *A history of anglo-soviet relations*, London 1943, s. 27-54; C. Keeble, *Britain and the Soviet Union 1917-1989*, London 1990, s. 68-70, s. 77-79; teksty traktatu: DWP, t. 3, s. 607-614; W. P. Coates, Z. Coates, op. cit., s. 751-758.

64 Zobowiązania takie wynikały z X artykułu Paktu Ligi Narodów. Por. S. Sierpowski, *Narodziny Ligi Narodów. Powstanie, organizacja i zasady działania*, Poznań 1984, s. 251.

65 Zob. szerzej: Z. Awałow, *Niezawisimost' Gruzii w miezdunarodnojpolitikke 1918-1921*, New York 1992, s. 298-300; S. Sierpowski, op. cit., s. 161.

uznania *de iure* republiki przez Radę Najwyższą Sprzymierzonych w styczniu 1921 r.⁶⁶ Owa procedura wyraźnie zastrzegła brak obowiązku zastosowania wynikającego z niej automatyzmu obrony tego państwa przez państwa członków Rady Sprzymierzonych w przypadku niespodziewanego ataku z zewnątrz skierowanego przeciwko Gruzji.

Wszystkie te wyżej przytoczone fakty wskazywały na liczenie się przede wszystkim z Leninem, a przedmiotowe traktowanie państw powstałych w granicach byłego imperium Romanowych i skłoniły zapewne władze radzieckie do przygotowania bezpośredniej ingerencji wojskowej w Gruzji.

Wyrazem tego była dyrektywa obradującego 26 stycznia 1921 r. Plenum KC RKP(b) dla komunistów gruzińskich oraz dowództwa XI Armii i tzw. Frontu Kaukaskiego „o pełnej gotowości na wypadek ewentualnej prowokacji ze strony Gruzji”⁶⁷. Dyrektywa ta mówiła w sposób zawołany o pełnych przygotowaniach do powstania zbrojnego. Decyzję o powstaniu przyspieszył korzystny zapewne dla owej akcji zbieg okoliczności.

Mianowicie istniała możliwość wykorzystania do zainicjowania powstania jednego z ognisk zapalnych istniejących na terenie pogranicza ziem gruzińskich z Armenią. Jeszcze przed sowytyzacją Armenii doszło do wstępnego porozumienia gruzińsko-armeńskiego na temat załatwienia sprawy spornych ziem pow. borchalińskiego. Na mocy wstępnego porozumienia środkowa część owych spornych terenów została tymczasowo zajęta przez oddziały gruzińskie, które miały je opuścić do 13 lutego 1921 r.⁶⁸ Wobec silnych tendencji odśrodkowych wśród miejscowej ludności muzułmańskiej istniał stan permanentnego napięcia, który nietrudno było zamienić — przez odpowiednią agitację — w otwarte powstanie zbrojne przeciwko gruzińskiej administracji wojskowej. Chcąc wykorzystać tę sytuację, działacze bolszewicy musieli się spieszyć, gdyż w połowie lutego wojska gruzińskie miały wycofać się z tego terenu.

11 lutego 1921 r. wybuchło powstanie bolszewickie na obszarach pow. borchalińskiego — pod pretekstem protestu „mas pracujących” tych terenów przeciwko eksterminacyjnej polityce okupacyjnych oddziałów gruzińskich⁶⁹.

O tym, iż powstanie owo było jedynie pretekstem do otwartej ingerencji Armii Czerwonej i obalenia rządu gruzińskiego Noe Jordanii, świadczy wiele faktów. Już 14 lutego 1921 r. Lenin w specjalnym telegramie skierowanym w imieniu KC RKP(b) do dowództwa XI Armii mówi o tym, że jest skłonny zezwolić tej armii na aktywne wsparcie powstania w Gruzji⁷⁰. Równocześnie starano się nadal oficjalnie akcentować, że owe działania mają jedynie charakter lokalnych operacji defensywnych prowadzonych w celu obrony powstańców muzułmańskich „od grożącego im zniszczenia ze strony białogwardzistów”⁷¹. Dzień później, 15 lutego, Stalin zawiadomił członka Rady Rewolucyjno-Wojskowej Frontu Kaukaskiego i zarazem przewodniczącego Biura do Przywrócenia Władzy Radzieckiej na Zakaukaziu, Grigorija Ordżonikidze (Sergo), że władze moskiewskie wyraziły zgodę na atak wojsk radzieckich (XI Armii) w kie-

66 Z. Awałow, op. cit., s. 310; DBFP, vol. XI, s. 748.

67 W. Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)*, s. 89; wcześniej dyrektywa dla Ordżonikidze świadcząca pośrednio o przygotowaniach do interwencji — por. DWP, t. 3, s. 374.

68 *Okkupacja i faktyczeskaja aneksja...*, s. 16-17.

69 Ibidem, s. 17-18; M. Heller, A. Niekricz, *Utopia u władzy*, Wrocław 1989, 1.1, s. 92; inna wersja wydarzeń por. *Gruzja. Terytorium i ludność...*, s. 114-115.

70 *Okkupacja i faktyczeskaja aneksja...*, s. 17-18.

71 Ibidem, s. 18.

runku Tyflisu⁷². Tymczasem dopiero następnego dnia, 16 lutego 1921 r.⁷³, zawiązuje się Komitet Rewolucyjny (Rewkom) Gruzji, który zwraca się do Rady Komisarzy Ludowych RFSRR z prośbą o zbrojne wsparcie powstania. W tym czasie oddziały XI Armii praktycznie już od dwóch dni atakują od południa i wschodu terytorium Gruzji. 16 lutego przyłącza się do tych działań Terska Grupa Wojsk Armii Czerwonej, uderzając od północy w kierunku Kutaisi. Jednocześnie z północnego zachodu z kierunku Soczi na Gagry prowadzą działania zaczepne pododdziały IX Armii RKKK⁷⁴ (zob. dołączona mapa).

W początkach działań Armii Czerwonej rząd gruziński próbuje się skontaktować z Moskwą, aby uzyskać odpowiedź na pytanie, dlaczego oddziały radzieckie wkroczyły na teren suwerennego państwa⁷⁵. Początkowo władze moskiewskie ignorują to pytanie⁷⁶. Następnie rząd Lenina zaprzecza, jakoby jego wojska brały udział w walkach⁷⁷. W końcu 18 lutego 1921 r. ludowy komisarz spraw zagranicznych, Cziczerin, oskarża rząd Gruzji o represje wobec muzułmanów pow. borczalińskiego, co jakoby spowodowało wybuch powstania⁷⁸. Jednocześnie ciągle trwają i rozszerzają się walki, wprowadzane są coraz to nowe siły radzieckie⁷⁹. W wyniku rozwijającej się ofensywy Armii Czerwonej, która przeważa zarówno pod względem liczby, ale przede wszystkim pod względem uzbrojenia nad słabo wyposażonymi siłami gruzińskiej armii i Gwardii Narodowej, jej oddziały 25 lutego 1921 r. zajmują stolicę Gruzji, 1 marca — Gori, 10 marca — Kutaisi⁸⁰. W rękach rządu mieńszewickiego pozostają jeszcze obszary wokół Batumi. Rychło jednak, na skutek wkroczenia od południa oddziałów tureckich (pod pretekstem ochrony tych terenów przed bolszewikami⁸¹), resztki oddziałów armii gruzińskiej kapitulują przed dowództwem radzieckim 18 marca 1921 r. Tego samego dnia rząd Noe Zordanii na pokładach okrętów francuskich na zawsze opuszcza Gruzję⁸².

Wybuch powstania w pow. borczaliskim był niewątpliwie jedynie pretekstem wyzyskanym do podboju Gruzji. Świadczyć mogą o tym przytoczone wyżej fakty dotyczące organizacji Rewkomu Gruzji, w momencie gdy wojska radzieckie działały już na terenie tego państwa. Ponadto przemawiają za tym wspomnienia gruzińskich działaczy komunistycznych, które mówią o słabym poinformowaniu miejscowych komunistów o mających nastąpić faktach tworzenia władzy radzieckiej na terenach zajmowanych przez Armię Czerwoną; a także o poważnych brakach kadrowych w momencie organizacji aparatu administracyjnego nowej władzy w początkach proklamowania nowej republiki radzieckiej⁸³. Świadczy również o tym skala działań oddziałów regularnej Armii Czerwonej, w których masie ginęła rzekomo pod-

⁷² Ibidem.

⁷³ W. Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)*, s. 89; *Historia KPZR*, s. 525; DWP, t. 3, s. 526-528.

⁷⁴ *Gruzja. Terytorium i ludność...*, s. 116.

⁷⁵ J. Kawtaradze, op. cit., s. 170.

⁷⁶ Ibidem, s. 170.

⁷⁷ Ibidem, s. 170.

⁷⁸ *Okkupacja i faktyczeskaja aneksja...*, s. 23.

⁷⁹ J. Kawtaradze, op. cit., s. 171.

⁸⁰ W. Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)...*, s. 90.

⁸¹ J. Kawtaradze, op. cit., s. 1782-173; J. Reychman, op. cit., s. 298-299.

⁸² W. Materski, *Gruzja i wielkie mocarstwa (1919-1921)*, s. 90; *Gruzja. Terytorium i ludność...*, s. 116; *Historia KPZR*, s. 525.

⁸³ *Okkupacja i faktyczeskaja aneksja...*, s. 24.

stawowa siła powstania — oddziały gruzińskich bolszewików⁸⁴. Ponadto o tym, że owa rzekomo „braterska” pomoc Armii Czerwonej była w rzeczywistości otwartą agresją może świadczyć doskonała postawa wywodzących się w większości ze środowisk chłopskich i robotniczych żołnierzy armii gruzińskiej, którzy stawiali zacięty opór swym jakoby wyzwolicielem⁸⁵. Nie spodziewający się takiego oporu dowódcy radzieccy musieli ok. 24 lutego przegrupować swoje siły i wprowadzić do działań dodatkowe oddziały⁸⁶. Jednak w rezultacie dużej przewagi Armii Czerwonej do 18 marca 1921 r. Gruzja zostaje podbita. Tym samym całe Zakaukazie przechodzi pod pełną kontrolę Moskwy.

Autor starał się wykazać, iż polityka bolszewickiego centrum wobec Gruzji i Zakaukazia od samych swoich początków (z przełomu 1917 i 1918 r.) opierała się na jednym podstawowym założeniu, które (mniej lub bardziej wyraźnie) jest widoczne w omówionym trzyletnim okresie. Mianowicie według polityków radzieckich z przyczyn tak ideologicznych, jak i ekonomicznych, geopolitycznych i strategicznych Zakaukazie, w tym również i Gruzja, powinno być włączone w organizm polityczno-gospodarczy Rosji Radzieckiej. Dyplomacja radziecka starała się zrealizować ten postulat za pomocą metody jawnego nacisku na młode republiki, sprowadzających się do różnego rodzaju nierównoprawnych porozumień, oraz politycznej i gospodarczej presji, aby je od siebie politycznie, gospodarczo i militarnie uzależnić, a potem zaanektować. Natomiast gdy ani uwarunkowania sytuacji wewnętrznej w Rosji, ani konfiguracja stosunków polityczno-gospodarczo-wojskowych na arenie międzynarodowej nie sprzyjały owym metodom, bolszewicy starali się wpływać na korzystne dla siebie ukształtowanie stosunków w tych państwach, odpowiednio wykorzystując organizację miejscowych partii komunistycznych. Wszystkie te działania miały jeden wspólny cel — doprowadzić wcześniej czy później do uzależnienia, a następnie do ponownego włączenia młodych republik zakaukaskich, w tym również Gruzji w skład Imperium, tym razem radzieckiego. Ogromna dysproporcja sił i obojętność tzw. wielkich demokracji zachodnich przesądziły o jego zrealizowaniu.

Bolshevik Policy towards Independent Georgia in the Years 1918-1921

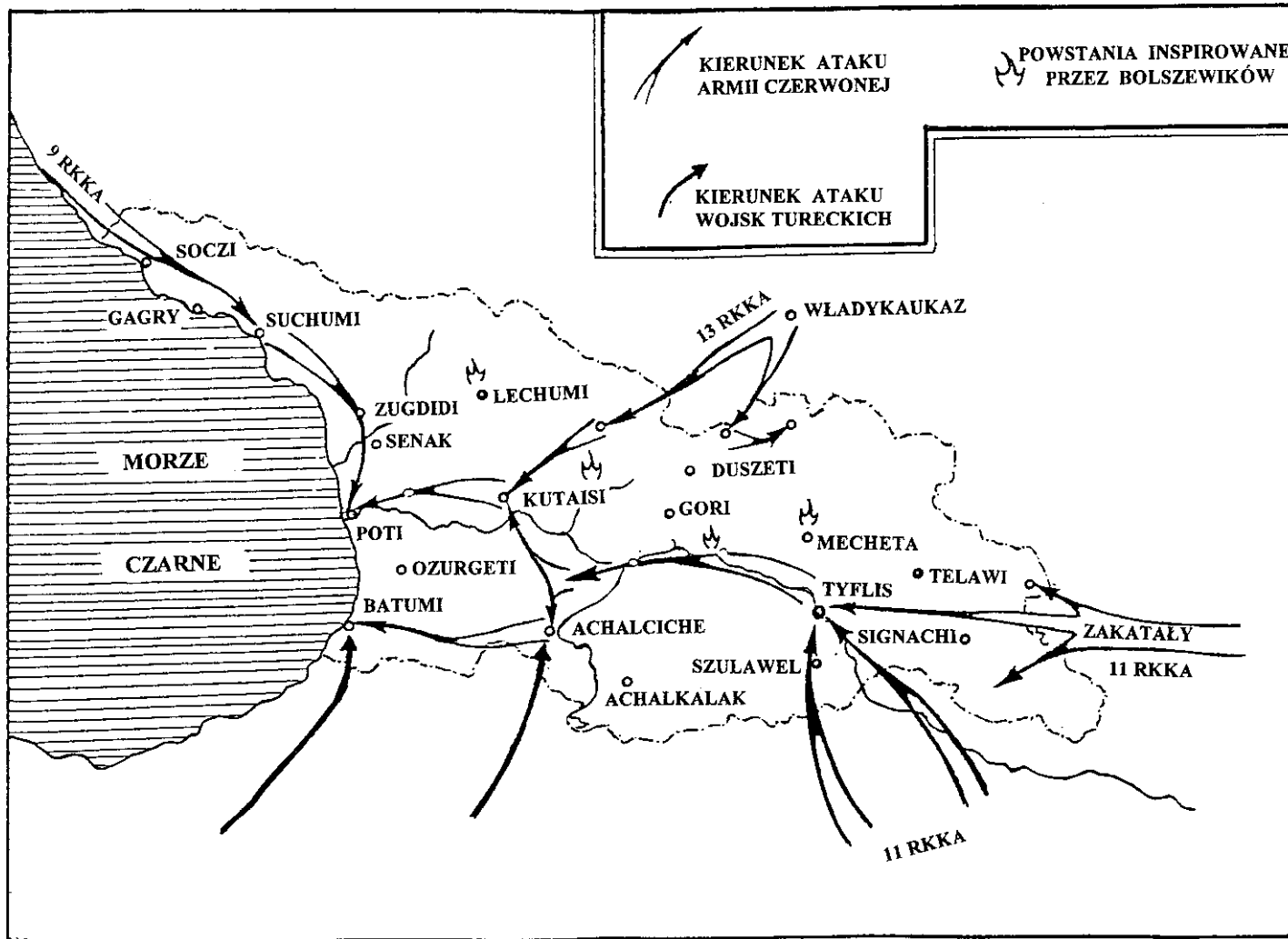
The intention of the article was to present policy pursued by Soviet Russia towards the Democratic Republic of Georgia, which existed in the Caucasus from the end of May 1918 to the middle of March 1921. The significance of Georgia and other Caucasian states as sources of raw materials as well as their role as hinterland for the Volunteer Army fighting against the Red Army were the reason why during the entire period under examination Moscow conducted an active policy vis a vis Tbilisi. Its goal was to include Georgia (and the Caucasus as a whole) into the orbit of Soviet influence. Attempts in achieving this aim assumed a twofold character. First, they entailed the official diplomatic endeavours of the Soviet authorities.

84 Np. opis działań XI Armii, które nie mają charakteru dodatkowych działań wspomagających gruzińskich powstańców, ale oddziały radzieckie występują tam jako zasadnicza siła w operacjach militarnych przeciwko armii gruzińskiej. Por. *Gruzja. Terytorium i ludność...*, s. 115.

85 Np. wypowiedź S. Ordżonikidze na ten temat, por. *Okkupacyja i faktyczeskaja aneksija...*, s. 25.

86 J. Kawtaradze, op. cit., s. 171.

After a period of a non-recognition of Georgia by Soviet Russia, the two states initiated political relations in Soviet-Georgian peace treaty signed on 7 May 1920. Certain clauses provided convenient foundations for subjugating Tbilisi to the Soviet authorities. This purpose was also served by second, unofficial current of Moscow policy which consisted in expanding Soviet impact throughout the country by supporting Bolshevik organisations functioning in Georgia. The intensification their activity was assisted by founding the Communists Party of Georgia, whose leaders cooperated closely with the central bodies of the Russian Communists Party (Bolsheviks). The undertakings of the Georgian communists were reflected in an extended propaganda campaign in Georgia and unsuccessful efforts to organise armed combat directed against state authorities. These form of activity enjoyed the unofficial support of Soviet diplomats in Tbilisi. Ultimately, the Russia striving at subjecting Georgia was expressed in the establishment of Soviet power in March 1921, preceded by an antigovernment uprising inspired by communists activists. The necessity of aiding the insurgents was only a pretext for an open intervention of the Red Army and the toppling of the democratic government in Tbilisi. The outline process of the Sovietisation of Georgia was typical for Bolshevik policies towards the former Russian borderlands.

o
i
b
p
o
o
f
h
h
2

Przebieg sowietyzacji Gruzji w lutym i marcu 1921 r.